

de stellingen van Wageningen

beleidsaanbevelingen om de bestaanszekerheid van agrarische gezinnen te vergroten

Samengesteld door:

Jolanda Vinkers en Kees de Hoog

WAGENINGEN UNIVERSITEIT

De stellingen van Wageningen

Beleidsaanbevelingen om de bestaanszekerheid
van agrarische gezinnen te vergroten

Samengesteld door:
Jolanda Vinkers
Kees de Hoog

W 66880

Colofon

De stellingen van Wageningen, beleidsaanbevelingen om de
bestaanszekerheid van agrarische gezinnen te vergroten.

Jolanda Vinkers, Kees de Hoog
Leerstoelgroep Sociologie van Consumenten en Huishoudens,
Wageningen Universiteit

Wageningen, 24 mei 2000

ISBN: 90-6754-606-2

De stellingen van Wageningen

Op 24 mei 2000 heeft in Wageningen het congres 'Overleving, Hulpverlening en Armoede bij Agrarische Gezinsbedrijven' plaatsgevonden. Dit congres is georganiseerd door de Leerstoelgroep Sociologie van Consumenten en Huishoudens van de Wageningen Universiteit in samenwerking met de Afdeling Kennisbemiddeling. De initiatiefnemers van dit congres zijn het Kritisch Landbouw Beraad, Steunpunt Landelijke Boerinnen Belangen en de Werkgroep Kerken en Landbouw van de Raad van Kerken. Het congres vormde de afronding van een onderzoek naar Armoede bij agrarische gezinsbedrijven dat op verzoek van deze organisaties heeft plaatsgevonden.

Uit dit onderzoek is gebleken dat 10 procent van de agrarische gezinnen niet kan rondkomen en dat 23 procent van deze gezinnen een inkomen heeft onder het sociaal minimum.

De doelstelling van het congres is drieledig. In de eerste plaats het onder de aandacht brengen van armoede onder een breed publiek waaronder beleidsmakers, politici, belangenorganisaties binnen en buiten de landbouw en uitvoerders van de sociale zekerheidswetgeving

De tweede doelstelling van het congres is het op gang brengen van een discussie over een aantal belangrijke thema's aan de hand van een zevental stellingen. Deze 'stellingen van Wageningen' zijn door de forumleden en aanwezigen in de zaal bediscussieerd en vervolgens in stemming gebracht.

In deze brochure zijn deze stellingen, voorzien van een toelichting, opgenomen. Ter illustratie zijn ook uitspraken van agrariers opgenomen, afkomstig uit het onderzoek 'de beleving van armoede in agrarische gezinsbedrijven' (p. 16, bronnen).

Bestrijding van armoede houdt niet op bij het analyseren en het in kaart brengen van armoede. De bestrijding begint daarmee. We hopen dat in de nabije toekomst ook de derde doelstelling van het congres gerealiseerd zal worden. Het onderzoek en de stellingen ten aanzien van de overleving, hulpverlening en armoede in de agrarische sector dienen een rol te gaan spelen in het landbouw- en het sociale beleid.

Armoede en welzijn

Stelling 1

Armoede leidt vaak tot psychosociale klachten. Agrarische gezinnen in problemen weten de hulpverlenende instanties niet te vinden. De overheid moet financiën beschikbaar stellen zodat deze kloof wordt gedicht.

In agrarische gezinnen bestaat een verwevenheid tussen het bedrijf en het privé-leven. Problemen op het bedrijf en thuis hebben voor de gezinsleden vergaande gevolgen. Bovendien leert de ervaring dat men deze problemen zelf probeert op te lossen. De 'boerencultuur' beschouwt het vragen om hulp als een nederlaag, als falen. Hierdoor worden psychosociale problemen en gezondheidsklachten vaak te laat zichtbaar. Om aan de agrarische gezinnen duidelijk te maken dat hulp vanuit het maatschappelijk werk, de RIAGG's en de Sociale Dienst geen zwaktebod is, is voorlichting door de overheid nodig. Voorgesteld wordt dat de Ministeries, die met deze doelgroep te maken hebben, via radio en tv (Postbus 51) hierover voorlichting aan agrariërs geven. Ook zijn de volgende vragen gesteld: Hoe willen we deze mensen nog bereiken? Wie heeft er nog ingang bij mensen die in een isolement zitten? De congresdeelnemers zijn van mening dat het ook de verantwoordelijkheid van de overheid is om te zorgen dat hulp terechtkomt bij de mensen die deze het meest nodig hebben. Ook dient de overheid zorg te dragen dat er voldoende financiële middelen zijn om de hulp van het maatschappelijk werk, het RIAGG en de Sociale Dienst blijvend te kunnen geven.

De stelling is met overgrote meerderheid aangenomen. Slechts een enkeling stemde tegen.

Illustratief zijn de volgende uitspraken:

“Door de slechte resultaten legt het agrarisch ondernemerschap een zware druk op het gezinsleven. Gezien de te verwachten regels op allerlei gebied (arbo, milieu, etc.) en het feit dat de gemiddelde consument daar geen geld voor over heeft ziet de toekomst er somber uit.”

“Op dit moment is het voor mij keihard werken, 80 à 90 uur in de week en dan nog geld toeleggen. Dit is ondragelijk. Ik heb sinds eind januari hulp van de bedrijfsverzorgingsdienst en loop zelf bij het maatschappelijk werk en RIAGG i.v.m. een ‘burn-out’ probleem door de slechte varkensprijzen, preventieve ruiming van januari '89, vastgelopen verbouwing. De emmer was vol en overgelopen en ik hoop langzaam weer de oude te worden.”

“Het agrarisch ondernemerschap verandert steeds meer van fysieke belasting naar psychische belasting en van vrij ondernemerschap naar uitvoerders van overheidsbesluiten”.

“Het is hard werken maar de onzekerheid en psychische belasting worden steeds groter. Onmacht en stress.”

“Ik voel me machteloos en levend begraven. We hebben een fijn gezin maar de kinderen zijn verplicht mee te helpen en in verhouding met het geïnvesteerde werk en geld kunnen we ons niks meer permitteren.”

“Je moet zeer sterk in je schoenen staan en zeer optimistisch zijn om je bedrijf en gezin staande te houden.”

“Ik ervaar het agrarisch ondernemerschap met nogal veel spanning. Dit vanwege de steeds toenemende inspanning die moet worden geleverd, zowel lichamelijk als financieel. Ik denk dat het vooral deze spanning is die het gezinsbedrijf onderscheidt van een NV of BV.”

Armoede en productiebeheersing

Stelling 2

Een vrije markt leidt tot lage prijzen. Alleen met productiebeheersing kunnen redelijke inkomens worden gerealiseerd. LTO dient op dit vlak in actie te komen.

Een vrije markt zonder productiebeheersing veroorzaakt overproductie. Dit geldt voor de Europese markt, maar ook voor de wereldmarkt. De belangrijkste factor voor de hoogte van het inkomen van boeren en tuinders is de prijs voor de producten. Deze prijs wordt voor het grootste gedeelte bepaald door het evenwicht tussen (koopkrachtige) vraag en aanbod. Voor het inkomen is de prijs veel belangrijker dan de geproduceerde hoeveelheid. Een betere productie voor een redelijke, kostdekkende prijs bevordert het inkomen. Een (te) grote productie voor een (te) lage prijs verlaagt het inkomen. Ondanks deze feiten, blijven de LTO en de Nederlandse overheid hardnekkig en nadrukkelijk kiezen voor het in standhouden van de hoeveelheid productie in plaats van de prijs. Voor de boereninkomens is dit een verkeerde keus. Een markt zonder vorm van productiebeheersing is als een schip zonder roer.

Een overgrote meerderheid heeft voor de stelling gestemd. Een enkeling stemde tegen.

De agrariërs hebben met betrekking tot stelling 2 het volgende gezegd:

“De schaalvergroting, onder andere gepropageerd door het beleid, is de hoofdoorzaak van de overproductie en dus ook van de veel te lage prijzen voor onze producten. Dit is een vicieuze cirkel. Voorbeeld: varkens en kippen. Dit is de nekslag voor het familiebedrijf.”

“Zorgen baart het feit dat ik sterk afhankelijk ben van de prijsvorming door vraag en aanbod. Meer contractteelt of biologische teelt is misschien de oplossing.”

“Landbouwproducten moeten ook in de toekomst voldoende opbrengen om een redelijk inkomen te halen. Dit werkt beter dan subsidies en komt de leefbaarheid ten goede. Wereldmarktprijzen voor landbouwproducten, dan ook wereldmarktprijzen voor lonen en salarissen.”

“De ondernemer (boer) moet veel tijd en zorg in zijn bedrijf steken en krijgt hiervoor een veel te kleine vergoeding. Als het product (vlees, melk, aardappelen) door de boer verkocht is gaat iedereen er heel goed aan verdienen (slachthuis, grossiers, supermarkt) terwijl deze bedrijven maar weinig tijd en zorg eraan besteden.”

“Het agrarisch ondernemerschap komt steeds meer klem te zitten tussen de milieueisen die de kostprijs opdrijven en die de consument ook eist, maar er niet of nauwelijks voor wil betalen en de grootschalige inkoopcombinaties van de supermarkketens die naar mijn mening altijd de laagste prijs willen betalen en of het gewoon ergens anders halen en daardoor de continuïteit van de gehele landbouw op het spel zetten.”

“De schaalvergroting en de verlaging van de graanprijzen zijn de grootste oorzaak van de moeilijkheden in de landbouw.”

“Slecht te spreken over kostprijsverhogende maatregelen van de overheid, zonder dat er wat tegenover staat. De marges worden steeds kleiner. Als je ziet wat er in vijf jaar al bijgekomen is, dat scheelt hier een inkomen en je weet nog niet wat ze van plan zijn en waar het einde is.”

“Je moet niet willen produceren voor de wereldmarkt. Richt je op de Europese markt dan gaan de prijzen beter.”

Armoede en sociale zekerheid

Stelling 3

Het sociale zekerheidsstelsel in Nederland is onvoldoende toegespitst op de agrarische sector. Voorbeeld is de Wet Arbeidsongeschiktheid Zelfstandigen (WAZ). Agrarische gezinnen met lage inkomens vallen buiten de boot. Het parlement moet actie ondernemen.

Een aantal regelingen waar agrarische gezinnen een beroep op kunnen doen in geval van een te laag inkomen of arbeidsongeschiktheid is onvoldoende toegespitst op de specifieke omstandigheden van deze groep zelfstandigen. Een aspect hiervan vormt het eigen vermogen dat binnen de agrarische sector noodzakelijk is. Er wordt ook wel gezegd dat de agrarische sector op zijn eigen vermogen draait. Dit vermogen ligt echter vast in gebouwen, grond en andere productiemiddelen en kan niet voor levensonderhoud worden gebruikt. Het vermogen is juist nodig om een inkomen, ook in de toekomst, te kunnen genereren. Een ander punt vormen vaak de hoge rentepercentages en terugbetalingsregelingen. Maar ook de toekenning van de Wet Arbeidsongeschiktheid Zelfstandigen (WAZ) loopt in veel gevallen moeizaam. Dit betreft niet alleen de vaststelling van het afkeuringspercentage maar ook de vaststelling van de hoogte van de uitkering op basis van het laatstgenoten inkomen. Indien er een lage winst wordt behaald, dan is de uitkering ook laag. Dit wordt als een onrecht ervaren.

Een overgrote meerderheid stemde voor deze stelling. Een enkeling heeft de stelling verworpen.

De volgende uitspraken zijn over stelling 3 gedaan:

“Ondanks het feit dat wij geen liquiditeit hadden, duurde de procedure zeer lang, met elke keer nieuwe vragen en vertragingen. Er wordt alleen gekeken naar het verleden en niet naar de toekomst op de langere termijn.”

“We kwamen niet in aanmerking omdat het vermogen te groot was en wij maar werk moesten opzoeken.”

“Op het moment van BBZ-lening (Bijzondere Bijstand Zelfstandigen) is er geen andere keus. Je moet wel. Je tekent voor 10 jaar voor de dan geldende rente (1992: 9%). Eigen inzet elders gaan werken wordt afgestraft. Geen tegemoetkoming levensonderhoud.”

“We waren te klein. Moesten eventueel alles maar opdoeken.”

“Er is verschillende malen gezegd: eerst het bedrijf wegdoen dan krijg je pas een uitkering van de Sociale Dienst.”

“De mevrouw zei dat het wel heel moeilijk zou zijn en een hele lange weg. Dat zij me er niet mee kon helpen, misschien de LTO.”

“We hebben geen uitkering van de WAZ ontvangen omdat er de laatste 5 jaar geen winst gemaakt was.”

“Bij de WAZ-aanvraag (schatting 50%) kreeg ik nul op het rekest. Ik kon nog wel werk doen op de arbeidsmarkt, namelijk beheer van een fietsenstalling of in een elektriciteitswinkel werken. Is dit eerlijk?”

“Door je eigen vermogen ziet de gemeente je nog als kapitaalkrchtig. Zelfs kwijtschelding van gemeentebelasting deed men niet, zolang je nog bij de bank kunt lenen.”

Armoede en plattelandsvernieuwing

Stelling 4

Er dient een nieuw sociaal contract tussen landbouw en samenleving afgesloten te worden, 'a license to produce'. Dit contract dient de collectieve aspecten van de agrarische sector te onderstrepen. Het betreft het behoud van de natuur, het landschap, de cultuur en de plattelandssamenleving. Voor dit behoud dient een passende beloning te worden gegeven.

De inkomens van de boeren en tuinders gaan achteruit. Dit leidt (te vaak) tot inkomens onder het bestaansminimum. De laatste jaren wordt het (platte)land niet alleen meer gebruikt voor landbouw- en voedselproductie maar voegt men een andere economische en maatschappelijke waarden toe. Hierbij worden nieuwe activiteiten opgezet om werk en inkomen te genereren. Deze zijn gericht op recreatie, toerisme, zorgboerderijen, natuurbeheer, milieu- en waterbeheer en verwerking van producten op het bedrijf of streekproducten. De boer en boerin maken hierbij gebruik van bestaande bronnen als grond, gebouwen, arbeid en kapitaal. Om deze bestaande bronnen te behouden dient de agrariër een financiële beloning te krijgen

Een ruime meerderheid heeft voor de stelling gestemd, een enkeling stemde tegen.

Uitspraken over plattelandsvernieuwing (stelling 4) zijn de volgende:

“Bij ons heerst sterk de indruk dat anderen zoveel mogelijk moeite doen op allerlei geoorloofde en ongeoorloofde manieren om dat schaarse stukje landbouw dat er nog voorhanden is te claimen voor natuur, recreatie, woningbouw, industrie en dergelijke. Veel kleine boerderijtjes worden opgekocht door burgers (die geen binding hebben met het platteland), waardoor een uitbreiding van de boerderij op grote belemmeringen stuit en ook de huidige werkwijze met allerlei beperkingen te maken krijgt. We zitten in een ecologisch gebied dus uitbreiding mag niet, terwijl dit toch zo noodzakelijk is. Er is teveel regelgeving en te weinig ontplooiingsmogelijkheden. De agrariër is de onderhouder van het platteland. Dit kan in de toekomst niet overgenomen worden door instanties vanwege bekostiging. Plattelandsonderhoud is agrarisch vakmanschap.”

“Agrarisch natuurbeheer, open staan voor nieuwe ontwikkelingen en lef hebben, zijn motto's voor de toekomst. We zijn wel blij dat we een bijbaan hebben en dus financieel niet 100 procent afhankelijk zijn van het bedrijf. Het behalen van een goed inkomen uit agrarisch ondernemerschap vereist veel inzet en inventiviteit (omscholing naar nieuwe producten) en uiteraard veel kapitaal.”

“Als kleine agrarische ondernemer heb je geen toekomst zonder nevenactiviteiten. Tevens is het een verkeerde ontwikkeling dat het als normaal beschouwd wordt dat een boer moet bijklussen. Iemand in loondienst hoeft dat ook niet.”

“De leefbaarheid verarmt door schaalvergroting. Leefbaarheid kan goed samenhangen met ander zaken mits overleg en belangen van het platteland niet ondersneeuwen. Ik vind dat er teveel geluisterd wordt naar mensen uit de stad en natuurliefhebbers. Die vergeten dat wij onze boterham moeten verdienen en dat het platteland niet alleen is voor recreatie. Mijn grootste frustratie is wel dat wij zo 'n negatieve uitstraling hebben in de maatschappij ondanks dat de meerderheid zoveel mogelijk naar de wens van de consument tracht te produceren en daarnaast te maken krijgt met goedkope import uit andere landen die bijvoorbeeld niet hoeven te voldoen aan Integraal Keten Beheer, groen-labelstallen of verantwoorde mestafzet. Ik denk dat 95 procent of meer van de agrarische ondernemingen op een fatsoenlijke en goede manier omgaan met natuur en welzijn. Wij leven immers met en van de natuur en de dieren.”

Armoede en bedrijfsovername

Stelling 5

Een slechte inkomenssituatie blokkeert de overname van bedrijven. Er moeten zo spoedig mogelijk correcties komen op het belastingplan van de 21ste eeuw, waardoor de verzwaren bij de bedrijfsovername in de familiesfeer in ieder geval geheel ongedaan worden gemaakt.

Bedrijfsovername is moeilijker dan vroeger. Bedrijfsovername wordt vooral moeilijker omdat overnamesommen (o.a. door hoge vrije waarden en schaalvergroting) groter worden en de rendementen in de agrarische sector alleen maar lager worden. Door de hoge overnamesommen worden maatschapperiodes (10 tot 15 jaar) steeds langer en daarmee worden ook vaak de sociale spanningen binnen het gezin groter. Ouders zijn genoodzaakt om langer door te gaan op het bedrijf, broers en zussen hebben ook andere belangen en de opvolger komt er niet toe om zijn/haar plannen voor de toekomst uit te werken. Bedrijfsovername is belangrijk voor de samenleving omdat nieuw 'leven' in een bedrijf vaak gemakkelijker inspeelt op vernieuwingen die de samenleving van de sector vraagt. Veel stimuleringsregelingen zijn gebaseerd op aftrekposten op de inkomstenbelasting. Maar wanneer na een bedrijfsovername weinig verdiend wordt, valt er ook weinig af te trekken en dus weinig te stimuleren. Deze bedrijven zijn fiscaal onbereikbaar.

De hele zaal heeft voor de stelling gestemd. Er waren geen tegenstemmen.

De agrariërs zeggen zelf over stelling 5 het volgende:

“Toenemende schaalvergroting en intensivering maken overdracht van bedrijven niet gemakkelijk.”

“Rendementen van bedrijven staan sterk onder druk en dat geeft moeilijkheden bij overname. Ook zijn de bedrijven groter en dus ook duurder (noodzaak bezit quota 's, deze zijn duur).”

“Onze oudste zoon wil het bedrijf graag overnemen. Wij zijn hier heel blij mee. Alleen de regels en wetten en niet te vergeten de grondprijzen zetten deze keuze onder grote druk. Kan hij dit financieel nog wel bolwerken?”

“Overdracht van bedrijf is in Nederland fiscaal slecht geregeld. Denk aan oom-neef overdracht, je wordt kaal geplukt.”

“Wanneer je met een laag eigen vermogen begint (bedrijfsovername) is het heel moeilijk om er financieel bovenop te komen.”

“Ons bedrijf wordt niet meer erkend als een bedrijf voor een opvolger doordat wij te dicht bij huizen/woningen liggen en er geen uitbreidingsmogelijkheden zijn. De gemeente geeft geen hinderwetvergunning meer voor het jaar 2000.”

“Er wordt weinig beleid gevoerd om de huidige bedrijven in stand te houden en de jeugd op het platteland te houden. Als het bedrijf niet 100% voor opvolging geschikt is geef dan mogelijkheden tot invulling van bedrijfsgebouwen voor andere activiteiten. Je moet het streekvolk in de streek houden en bedrijfjes niet verkopen aan mensen met veel geld.”

“Mijn kinderen moeten doorleren. In het bedrijf is geen droog brood meer te verdienen.”

Armoede en duurzame ontwikkeling

Stelling 6

Agrarische gezinnen met lage inkomens hebben niets aan fiscale regelingen die een duurzame ontwikkeling moeten bewerkstelligen. Voor deze gezinnen moet worden gewerkt met een negatieve belastingaanslag.

We willen allemaal een duurzame landbouw. Duurzaamheid is iets dat lang kan duren. Stijgende kosten en dalende prijzen brengen deze duurzaamheid in gevaar. Soms worden er fiscale noodmaatregelen bedacht om gewenste investeringen of bedrijfsvoering te stimuleren. Subsidies die van de belasting afgetrokken kunnen worden zijn echter alleen van toepassing voor mensen die belasting betalen. Agrarische gezinnen met een lage bedrijfswinst kunnen hierdoor niet (voldoende) van deze regelingen profiteren. Een negatieve belastingaanslag is aantrekkelijker. Er is meer aandacht nodig voor deze tekortkoming in de wetgeving omdat juist de gezinnen die deze bijdragen het meest nodig hebben, hier het minste profijt van hebben.

Een ruime meerderheid heeft voor de stelling gestemd, een aantal deelnemers stemde tegen.

Agrariërs hebben over stelling 6 de volgende opmerkingen gemaakt:

“Ik ben een kleine boer, moet overal aan mee betalen maar voor regelingen bij investeringen kwam ik niet in aanmerking.”

“We kunnen ons net redden. De financiële zorgen drukken een negatief stempel op het bedrijf. Wanneer de opbrengst goed gewaardeerd wordt is de hoeveelheid werk en het risico wel draagbaar. Nu echter ligt de verhouding scheef. Ook speelt een belangrijke rol dat het de rest van Nederland goed gaat en men het idee heeft dat meerdere vakanties, luxe huizen, inclusief de inrichting en dergelijke gewoonged zijn geworden. Dit zit er voor ons niet in.”

“Het is jammer dat alleen de grote boeren het voor het zeggen hebben. We gaan weer terug naar vroeger. De kleine ondernemer telt niet meer mee. De afzetorganisatie zet de telers met kleine omzetten buiten spel door forse kostenverhoging. Wij zitten in een gebied met veel kleine ondernemers, ik ervaar dit als onrecht.”

“Het huidige fiscale systeem moet geheel afgeschaft worden en er moet op een andere manier naar bedrijven worden gekeken.”

Armoede en (Europese) toeslagen

Stelling 7

De compenserende toeslagen in het kader van het Europese landbouwbeleid moeten worden gestaffeld ten gunste van de kleine bedrijven. De Nederlandse overheid moet de mogelijkheden grijpen die er zijn.

Een van de kritiekpunten op het EU-landbouwbeleid is dat 80 procent van de uitgaven terecht komt bij 20 procent van de boeren. Vastgesteld moet worden dat de beleidswijzigingen in het kader van de 'MacSharry-hervorming' en de beleidsveranderingen uit de 'Agenda 2000' in deze scheve verhouding nauwelijks verbetering hebben gebracht of zullen brengen. De toeslagen, die bedoeld zijn als compensatie voor de prijsverlagingen, worden immers in grote lijnen verstrekt op basis van de productieomvang. Uit berekeningen van het LEI blijkt dat de compenserende toeslagen in het algemeen niet voldoende zijn om de effecten van de prijsverlaging op te vangen. Kleinere bedrijven zullen in het algemeen meer moeite hebben om de beleidsveranderingen te overleven dan grotere. Ter illustratie: de melkveebedrijven van 25 à 30 koeien hielden in de jaren 1994-1997 slechts 2.000 à 3.000 gulden per jaar over, maar de bedrijven van circa 100 koeien meer dan 20.000 gulden. Die hebben dus meer weerstand. Kleinere bedrijven hebben ook te maken met relatief hoge milieukosten, een mestsilos voor 90 koeien is niet drie keer zo duur als een voor 30 koeien. Als voorbeeld wordt de stelling uitgewerkt voor de Nederlandse melkveehouderij, die als 'Agenda 2000' volledig is doorgevoerd, per koe ongeveer 520 gulden premie krijgt. Bij de bepleitte staffeling kan aan het volgende worden gedacht: voor de 1e tot 20e koe krijgt een veehouder een toeslag van 650 gulden, voor de 21e tot de 50e 500 gulden etc. Een soortgelijke staffeling is mogelijk bij de premies per hectare.

De helft van de zaal heeft voor de gestemd, de andere helft stemde tegen. De tegenstemmers zagen vooral problemen bij de uitvoerbaarheid (het maken van de juiste berekeningen). Sommigen waren in het algemeen tegenstander van het stimuleren (of het gebruik maken) van subsidies.

Tenslotte

Armoede in de Landbouw verdient aandacht van het beleid. In de eerste plaats betreft dit een duidelijke en coherente visie op de land- en tuinbouw, heldere, concrete beleidsuitgangspunten en maatregelen per sector voor de komende tien jaar.

De zaken die om een nadere uitwerking vragen zijn:

- Het dichten van de kloof tussen hulpverlenende instanties en de agrariërs;
- Het prijsbeleid en de inkomenszekerheid voor agrarische gezinnen;
- Het oplossen van de knelpunten in de wetten in de sociale zekerheid waar agrariërs mee te maken kunnen krijgen (WAZ, BBZ en IOAZ);
- Het in stand houden van de leefbaarheid en de specifieke cultuur van het platteland voor alle burgers en in het bijzonder voor degenen die hierin hun bestaan vinden;
- Ondersteuning van de verbreding in de land- en tuinbouw (op het gebied van milieu, natuur, cultuur en recreatie) door het verstrekken van een reële vergoeding;
- Bedrijfsovername en financiële ondersteuning vooral in de juridische en belastingtechnische sfeer voor startende ondernemers. Specifieke aandacht is nodig voor de toenemende schaalvergroting.

Wij wensen de initiatiefnemers van het onderzoek veel succes met het streven om armoede op de politieke agenda te krijgen, om de verpaupering van het platteland te voorkomen.

Bronnen

Everdingen, W.H. van, G.S. Venema en K.H.M. van Bommel
Agrarische gezinnen en hun inkomens. Is er sprake van armoede?
LEI, Den Haag, 1999.

Vinkers, Jolanda en Kees de Hoog
De beleving van armoede in agrarische gezinsbedrijven.
Leerstoelgroep Sociologie van Consumenten en Huishoudens/Weten-
schapswinkel Wageningen Universiteit (rapport 165), Wageningen, 2000.

Cooten, Aart van, Gabe Venema, Walter van Everdingen, Karel van
Bommel, Jolanda Vinkers en Kees de Hoog
Armoede in land- en tuinbouw.
Wetenschapswinkel Wageningen Universiteit (rapport 166), Wageningen,
2000.

Initiatiefnemers en organisatie

Steunpunt Landelijke Boerinnen Belangen
Zandterweg 2
5973 RC Lottum
Tel. 077-4631806

Kritisch Landbouw Beraad
Nassaulaan 19
1815 GH Alkmaar
Tel. 072-5118543

Werkgroep Kerken en Landbouw (MDO)
Postbus 8506
3503 RM Utrecht
Tel: 030-8801881

Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
Tel. 0317-484661

Leerstoelgroep Sociologie van
Consumenten en Huishoudens
Postbus 8060
6700 DA Wageningen
Tel. 0317-482088

x5

